

Om "såna" och "riktiga karlar"

Arne Nilsson: *Såna & riktiga karlar. Om manlig homosexualitet i Göteborg decennierna kring andra världskriget*. Anamma, Göteborg 1998.

År 1995 publicerade docent Arne Nilsson forskningsrapporten *Att vara men inte synas. Mäns homosexuella livsrum i Göteborg decennierna kring andra världskriget* (recenserad av Nils Wejdegård i *lambda nordica* 1995:1-2). Den nya boken utgår från samma intervjumaterial, men med delvis nya analyser och med en annan uppläggning. Även den som läst den föregående boken har all anledning att ta till sig analyserna i den nya.

Det var i början av 1980-talet som ett antal unga aktivister i både Stockholm och Göteborg bestämde sig för att försöka dokumentera den redan nästan totalt försvunna homosexuella subkulturen av traditionell typ i storstäderna. I Göteborg intervjuade främst Lennart Andersson och Arne Nilsson lite äldre män med anknytning till RFSL inom ramen för den s.k. historieguppen; i Stockholm gjordes motsvarande intervjuer av Fredrik Silverstolpe. Dodo Parikas började samtidigt intervju män med en ganska annorlunda bakgrund och inom en annan homosexuell subkultur: kunder och f.d. soldater inom den livligt florerande soldatprostitutionen i Stockholm. Dessa tre dokumentationer i sista stund, som fortsatte även under 1990-talet, är av omistligt värde för vår kännedom om subkulturer som nu är i det närmaste totalt försvunna. I denna bok liksom i den förra skildrar Arne Nilsson bl.a. utförligt "rundan", stråket genom staden och parkerna från pissoar till pissoar i förhoppning om tillfälliga sexuella möten, liksom andningshål på kaféer och restauranger.

Titeln på den senare boken: *Såna & riktiga karlar*, säger någonting mycket väsentligt om den gamla subkulturens karaktär. De homosexuella männen såg sig som Nilsson visar vanligen som ett tredje kön med feminina förtecken, och ansåg det nästan perverst att ha sexuella relationer med sitt eget "kön", sjanor eller "såna". Inom den egna gruppen gav man varandra kvinnonamn och talade

om varandra som "hon". Samtidigt hade man ett mycket utpräglat maskulint, promiskuöst, fallosfixerat sexualmönster: "Alltså, vi var ju inga transvestiter. Men vi ville vara flickor. Och vi ville ha karlar, förstår du. [...] Men vi skulle ju aldrig velat operera om oss eller vara nånting sånt" (s. 117). De senare årens forskning om dessa "tredje-könet"-grupper som man återfunnit i många historiska kulturer och som fortfarande är vanliga i t.ex. latinamerikanska länder som Mexico och Brasilien visar just på denna märkliga blandning av vad man uppfattar som social "kvinnlighet" och utpräglat manligt sexualmönster (även när man anpassar sig till den "passiva" eller betjänande sexualrollen). I det stora kapitlet med samma titel som boken diskuterar Arne Nilsson utförligt dessa frågor med återopande av aktuell forskning från andra länder och andra kulturer.

I detta kapitlets sista avsnitt ställer Arne Nilsson frågan: utgör mötet mellan de "riktiga karlar", t.ex. springpojkar, sjömän och hamnarbetare, som lät sig involveras i "sjanornas" homosexuella aktiviteter och sjanorna eller "såna" ett möte mellan förmodern homosexualitet enligt Bray ("karlarna") och den moderna homosexuelle enligt Bech ("sjanorna")? Han erinrar om att Alan Bray och Henning Bech hävdar att under renässansen män visserligen påfallande ofta ägnade sig åt homosexuella aktiviteter men att detta inte ingick i någon speciell subkultur eller förknippades med någon särskild identitet. Vad Bray skildrar är emellertid uppenbarligen i själva verket samma traditionella homosexuella aktiviteter som Kinsey avslöjade för det förskräckta amerikanska folket och som fortfarande är allmänna inom vissa åldersgrupper i t.ex. medelhavsländerna och Latinamerika. Under 1800-talets slut och 1900-talets början förvånades sexualforskarna över hur alldagligt och konfliktfritt arbetar- och bondpojkar tog inbjudan till homosexuell samvaro. Dodo Parikas visar detsamma beträffande den oerhört allmänna soldatprostitutionen som hade sin källa i samma socialgrupper ända fram till 1960-talet: det var varken socialt deklasserande eller identitetsskapande att ha sexuell samvaro med en bög. Dessa unga män saknade uppenbarligen det som den svenska riksdagen inför avkriminaliseringen såg som ett skydd mot homosexualitetens spridning i samhället: "den instinktiva avsky, som varje sund människa känner för [de homosexuellas] abnormitet".

Arne Nilsson frågar sig om denna obesvärade inställning kan vara förknippad med landsbygdssamhället: tanken är säkert riktig men allt (även George Chaunceys analys av arbetarnas traditionella motsvarande inställning i New York och Gert Hekmas studier av förhållandena i Amsterdam) talar emellertid för att det snarare är en fråga om en vidare klasskultur. Homofobin bland ungdomar i dessa socialgrupper är uppenbarligen en modern (och beklaglig) kulturell nyskapelse. Som John Marshall påpekar i sin klassiska uppsats "Pansies,

perverts and macho men: changing conceptions of male homosexuality" i *The making of the modern homosexual* 1981: först under 1950-talet med dess homosekskräck som drog över hela västvärlden uppstod som en reaktion vad som kan kallas "den moderne homosexuelle", en form av identitet som fortfarande bara långsamt sprider sig till andra av världens kulturer.

Däremot kan "sjanorna" enligt min mening inte betraktas som några representanter för "den moderne homosexuelle", i högsta grad tvärtom. Redan under antiken liksom i den islamska världen under medeltiden finner vi deras motsvarigheter med samma jargong, samma desperata jakt på stora kukar, samma systemskap och samma "fjollspråk": jfr t.ex. den arabiske 1200-talsförfattaren al-Tifashis utförliga insidesberättelser om den tidens "sjan"-gäng (i engelsk översättning 1988). Att identifiera sig som homosexuell innebar länge att lägga sig till med det könsrollsmönster som karaktäriserats som "det tredje könet". Även om säkerligen många visade feminina drag redan från tidig barndom är det uppenbart att många påfallande maskulina män lade sig till med ett "fjollmaner" som hörde till gruppen: "Han var stor, burdus, maskulin i utseende och så. Fjollig i rörelser men inte i klädseln" (s. 116).

Med tanke på dagens debatt om sexuella övergrepp på minderåriga som anses efterlämna obotliga skador är det påfallande hur många som berättar positiva minnen om sådana möten: "Och han [en 19-åring] började ju treva och dra ner byxorna. Och jag njöt som en stolle. Åtta år! " Dag som var 15 år när han träffade en äldre farbror på fredsdagen fick frågan om han inte tänkte på sin minderårighet: "Nej, inte! Vem tänkte på det? Jag var helt fascinerad av att titta på och runka den där store kuken han hade, vet du." (S. 15, 19)

En intressant iakttagelse som man kan göra i det publicerade göteborgsmaterialet och som har sin motsvarighet i Stockholm är hur påfallande oberörd den existerande subkulturen var av de stora homosekskandalerna på 1950-talet: Elis Andersson-affären, Kejne-och Haijbyaffärerna. En bestående verkan var emellertid att de traditionella stora pissoarerna, mötesplatser för så många homosexuella, av moraliska skäl revs eller byttes mot enmanskurer. Det blev i stället de homosexuella männen själva som byggde upp sina nya mötesplatser i form av klubbar och discon, en värld som inte längre var befolkad av "såna" och "riktiga karlar".

Några mindre, formella anmärkningar: trots det ganska stora antalet intervjuer lider naturligtvis undersökningen av att huvudsakligen omfatta dem som Fredrik Silverstolpe i en analys av motsvarande stockholmssubkultur kallar "parkfjollorna". Vi skimtar bara någon gång de högre socialgruppernas och de intellektuellas speciella subkulturer. Arne Nilsson har också bemödat sig om att återge intervjuerna diplomatiskt, vilket innebär att man ibland har mycket svårt att förstå vad informanterna menar på grund av syftningsfel och tanke-

hopp. En försiktig redigering skulle trots allt varit till fördel för läsbarheten utan att behöva påverka autenticiteten. Ibland borde också rena minnesfel i intervjuerna ha kommenterats: restaurang Ölandshus fanns inte som gay dansrestaurang i början på fyrtioalet (s. 209), den blev lokal för det danska förbundet först kring årsskiftet 1950. Man kunde knappast heller gå med i det danska Forbundet af 1948 redan detta år; det hade sitt första egentliga möte först påsken 1949. Arne Nilsson refererar på s. 163 Jonas Liliequist tolkning av "förtigandets strategi" i dennes artikel i *lambda nordica* 1-2 1995; Liliequist hänvisar emellertid i artikeln (not 28) till Fredrik Silverstolpe. I litteraturförteckningen anges också fel titel på artikeln: den titel som anges hör ihop med en senare engelsk version av artikeln; även Liliequists namn är felstavat.

Arne Nilssons båda böcker om den homosexuella subkulturen i Göteborg är två mycket tungt vägande bidrag till kunskapen om manlig homosexualitet i äldre tider. De utgör också mycket värdefulla komplement till den nyss utkomna historiken över homosexuella i Stockholm: *Sympatiens hemlighetsfulla makt*.

Göran Söderström